
‘Mannen kom eens zien, een wijf op een koersvelo!’

Gender en sportbeleving in de verhalen van Belgische atletes (1955-1975)

Ellen Janssens

Vanaf haar ontstaan in de negentiende eeuw was de moderne sport een mannendomein. De periode na de Tweede Wereldoorlog kwam daar in België verandering in: vrouwen veroverden zich een plaats in vrijwel alle takken van sport. Hoe werden deze eerste vrouwen echter ontvangen in ‘mannelijke’ sporttakken, zoals atletiek, wielrennen of voetbal? In hoeverre contrasteerden de ‘mannelijke’ eigenschappen van deze sporten met hun vrouwelijkheid? Aan de hand van getuigenissen van sportvrouwen uit de periode 1955-1975 zal ik aantonen dat vrouwen in de jaren vijftig en zestig vooral geconfronteerd werden met discriminatie door sportbesturen. Tegen het einde van de jaren zestig en zeventig werd sport toegankelijker voor vrouwen, toen kregen zij echter te maken met tegenwerking uit de bredere maatschappij in de vorm van het stereotype van de mannelijke (lesbische) sportvrouw. Centraal in dit artikel staat het ‘onderhandelde zelf’, dat ruimte schiep voor een eigen definitie van vrouwelijkheid die ook de mannelijke eigenschappen van sport omvatte.

Van oudsher speelde sport een belangrijke rol in de constructie van de ‘hegemonische mannelijkheid’, het algemeen aanvaarde model van wat het betekent om man te zijn (Brookes, 2002, p. 130). Vrouwen die toch aan een typisch mannelijke sport deelnamen, werden beschouwd als een bedreiging voor de genderorde, want om de ideale mannelijkheid in stand te houden moest een vrouw vrouwelijk blijven (Mosse, 1998, p. 74). Dit artikel vertrekt vanuit een inte-

resse in deze spanning tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid. In de naoorlogse periode trad er een stapsgewijze emancipatie op van vrouwen in de sportwereld, in die mate zelfs dat de Tweede Wereldoorlog gezien kan worden als een echt breukmoment voor de vrouwensport (Tolleneer, 2006, p. 52). Het waren immers deze atletes die een blijvende aanwezigheid konden doordrukken in de geïnstitutionaliseerde competitie, iets wat hun voorgangsters uit ‘de eerste golf van atletisch feminisme’ in het interbellum (Messner, 2007, p. 25) niet was gelukt. Deze kwalitatieve verandering werd gevolgd door een kwantitatieve verandering met de massale instroom van vrouwen in de sport vanaf de jaren zeventig, een ‘tweede golf van atletisch feminisme’ (Messner, 2007, p. 38).

De naoorlogse periode werd wat gender betreft echter gekenmerkt door een sterk conservatief klimaat, een reactie op de sociale ontwrichting die de bezetting met zich mee had gebracht. Deze periode wordt algemeen beschouwd als het hoogtepunt van het burgerlijke gezin, waarin de vrouw thuisbleef en de man het gezinsinkomen verdiende. Een echte contestatie van dit normenpatroon kwam er pas aan het eind van de jaren zestig, door een krachtige herleving van de feministische beweging (Altena & Van Lente, 2006, p. 327 en 331). Deze historische context indachtig ligt het voor de hand te vermoeden dat de eerste sportvrouwen in de naoorlogse periode met heel wat tegenstand werden geconfronteerd. Bijgevolg is dit artikel opgebouwd rond de volgende onderzoeksvragen:

Supporterskaart voor Victoire Van Nuffel, de eerste officiële kampioene bij het Belgische vrouwenwielrennen in 1959. –

Privécollectie Victoire Van Nuffel

ervoeren de atletes dat hun aanwezigheid in de mannelijke sportwereld als bedreigend werd beschouwd? Bood de sportwereld voor sommige vrouwen een uitweg uit de ‘traditionele rol van de vrouw’ en de bijhorende strikte definitie van vrouwelijkheid? Hoe mannelijk of hoe vrouwelijk mochten en wilden de atletes zijn? En wat zijn tot slot de mogelijkheden en beperkingen van mondelinge geschiedenis in het onderzoek naar sport en gender?

Deze bijdrage is gebaseerd op de getuigenissen van twaalf vrouwen die in de periode 1955-1975 op een competitieve manier aan atletiek, wielrennen of voetbal deden. De vertellers werden geselecteerd op basis van gender en seksuele identiteit, vermits sport door het construeren van dominante vormen van mannelijkheid en vrouwelijkheid meteen ook de heteroseksuele norm bevestigt (Messner, 2007, p. 5). Daarnaast werd er ook rekening gehouden met een zekere leeftijds- en geografische spreiding. Wegens een leeftijdsverschil van eenentwintig jaar tussen de oudste en jongste sportvrouw, werden de vertellers

opgedeeld in twee ‘generaties’. De eerste generatie omvat zeven personen die geboren werden tussen 1937 en 1943, de overige vijf sportvrouwen bevinden zich in de tweede generatie, geboren tussen 1949 en 1958. In totaal interviewde ik zes heteroseksuele vrouwen en zes vrouwen die zich identificeerden als lesbienne. Vier van de zes lesbiennes benoemden zich als feministe op het moment van het interview, één van hen kon met zekerheid zeggen dat ze zich reeds tijdens haar sportcarrière identificeerde als feministe.

Voor theorievorming rond sport en gender kijken we in de eerste plaats naar het veld van de cultuurstudies en de sociologie. Uitgaande van het poststructuralisme van onder meer de filosoof Michel Foucault kunnen we veronderstellen dat mannelijkheid en vrouwelijkheid sociaal geconstrueerd zijn, resultaat van de machtswerking van vertogen en disciplinerende technologieën. Toegepast op het domein van de sport kan ook sport gezien worden als een veld van machtsproductie en -reproductie (Markula & Pringle, 2006, p. 108). Socioloog Michael Messner spreekt

over sport als een gecontesteerd ideologisch terrein, waar individuen deelnemen aan een proces van interpretatieve onderhandeling met sociale structuren in de samenleving (Washington & Karen, 2001, p. 188). Mensen zijn dus geen passieve slachtoffers van gendersystemen, maar actieve deelnemers in het creëren van gender (Messner, 2007, p. 13).

Naast het werk van Messner kan ook het werk van Barbara Risman als een voorbeeld gezien worden van de recente dynamische benaderingen. Deze sociologische studie verzoent feministisch onderzoek dat de klemtoon legt op de socialisatie van vrouwen met recentere Genderstudies die gender beschouwen als iets dat gecreëerd wordt door sociale interactie en de werking van instituties. Gender wordt door Risman gedefinieerd als een sociale structuur, dit wil zeggen dat sociale ongelijkheden fundamenteel ingebed zijn in de maatschappij, op het niveau van individuele identiteiten, culturele verwachtingen die tot stand komen door interacties, en institutionele kansen en tegenwerkingen (Risman, 2004, p. 444). In het domein van de sportgeschiedenis zelf verschoof de laatste twintig jaar de focus ook naar het ruimere thema 'sport en gender'. Hierbij is vooral het werk van de Amerikaanse historica Susan K. Cahn vermeldenswaardig, die in de jaren negentig onderzoek verrichtte naar sportvrouwen in het algemeen en naar mannelijkheid en lesbianisme bij sportvrouwen in het bijzonder.

Wat de theorievorming in de discipline van de mondelinge geschiedenis betreft, onderscheiden we grote parallellen met het veld van de Genderstudies. Ook bij mondelinge geschiedenis ligt de focus op het 'onderhandelde zelf'. Centraal staat het debat over de relatie tussen het persoonlijke en het collectieve geheugen. Het vertellen van persoonlijke verhalen is een fundamentele manier voor mensen om hun eigen leven te begrijpen en hun 'zelf' aan de buitenwereld te tonen (Gluck

& Patai, 1991, p. 71). Het persoonlijke geheugen is echter ook steeds onderhevig aan een heel gamma van sociale identiteiten waartoe het individu behoort (De Wever & François, 2003, p. 14). Toegepast op het domein van de Genderstudies betekent dit dat de levensverhalen van vrouwen getekend worden door de relatie tussen het 'zelf' en de sociale sfeer, en door de collectieve vertogen rond de status van de vrouw in de maatschappij (Gluck & Patai, 1991, p. 78).

Uniek aan mondelinge geschiedenis is dat ook de interviewer haar of zijn eigen subjectiviteit meebrengt naar het gesprek. Deze confrontatie tussen de verhalen van de vertellers en het theoretische kader dat ik als onderzoeker hanteerde, was op enkele uitzonderingen na niet zo problematisch als verwacht. Hoe het poststructuralistische kader voor de meeste geïnterviewde sportvrouwen niet tot hun dagelijkse belevingswereld behoorde, kwam er tijdens het gesprek een reflexieve dialoog op gang over hoe ieder van hen de eigen vrouwelijkheid zag in verhouding tot de culturele normen. Deze diversiteit in de beleving van vrouwelijkheid heeft mij ertoe aangezet om Hannah Arendts term 'pluraliteit' (Leydesdorff, Passerini & Thompson, 2007, p. 5) te hanteren als één van de centrale concepten in dit artikel.

Om zicht te krijgen op deze 'pluraliteit' in de gender- en sportbeleving van de verschillende vertellers, is het artikel opgebouwd rond de driedeling van Risman. In de eerste paragraaf komt het institutionele niveau aan bod, waarbij de focus ligt op de reacties van sportbesturen op de aanwezigheid van vrouwen in de mannelijke sportwereld en de discriminatie die vrouwen ondervonden louter omwille van hun 'vrouw-zijn'. Vervolgens behandel ik het persoonlijke en cultureel-interactionele niveau van gender, en meer bepaald de mogelijke spanning tussen de normatieve vorm van 'vrouwelijkheid' die de familiale en

Boven: Victoire Van Nuffel in de trui van de Franse wielerploeg Helyett-Leroux, circa 1960. Buitenlandse ploegen boden hun vrouwelijke leden aanzienlijk meer materiële steun dan hun Belgische tegenhangers. – Privécollectie Victoire Van Nuffel

breder omgeving van de sportvrouwen hanteerden, en de onderhandelde vorm(en) van vrouwelijkheid die de vertellers beter vonden passen bij hun sportbeoefening. In een laatste paragraaf volgt een discussie van de onderzoeksresultaten en de manier waarop mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode heeft bijgedragen tot het tot stand komen van deze resultaten. Hierbij ligt de focus vooral op de onderlinge samenhang van de drie niveaus van gender en hoe deze connectie de verschillen in de sportbeleving van de vertellers helpt te verklaren.

Rondjes rond de kerktoeren

Sportorganisaties hebben steeds ongelijkheden geïnstitutionaliseerd (Brookes, 2002, p. 125). De meeste vertellers waren zich dan

ook erg bewust van de discriminatie op het institutionele niveau. Dit verhinderde echter niet dat de eerste generaties sportvrouwen hun sport met succes beoefenden. In het wielrennen won verteller Victoire Van Nuffel tussen 1956 en 1959 vier keer op rij het Belgische kampioenschap voor dames. Louisa Smits schreef in 1965 de Belgische titel op haar naam, Christiane Goeminne veroverde in de jaren zestig en zeventig regelmatig een podiumplaats in Belgische en Europese wielervedstrijden. Linda Rombouts nam in 1976 deel aan de Olympische Winterspelen als langebaanschaatster, maar wist dit te combineren met een aardige wielercarrière. Uit de discipline van de atletiek werden drie atletes uit de eerste generatie en een atlete uit de tweede generatie geïnterviewd. Dorette Van De Broek behaalde op het Belgisch

Dorette Van De Broek (uiterst rechts) tijdens een interland in 1961. – Privécollectie Dorette Van De Broek

kampioenschap tussen 1959 en 1962 medailles in het verspringen en op de honderd meter. In 1962 veroverde ook Yvette Van Moer een Belgische titel op de vierhonderd en de achthonderd meter. Verder werden ook een kogelstootster en een langeafstandslloopster geïnterviewd. Wegens de late heropleving van het vrouwenvoetbal in België op het einde van de jaren zestig komt slechts één voetbalster uit de eerste generatie aan het woord. Marie-Jeanne Wesemael begeleidde vanaf circa 1970 de meisjesploeg van de school waar ze werkte. Later sloot de schoolploeg zich aan bij de damesafdeling van Wemmel D71. De drie voetbalsters uit de tweede generatie waren al sinds hun jeugd bezeten door het voetbal. Chris Leemans begon haar voetbalcarrière bij Merchtem, en speelde later net als Marie-Jeanne Wesemael bij Wemmel D71. Lutgart Dierckx sloot zich in 1974 aan bij een van de beste Belgische damesploegen op dat moment, Astro Begijnendijk. Een vierde voetbalster speelde bij Cercle Brugge.

Er waren aanzienlijke verschillen in de mate van institutionalisering van de deel-

name van vrouwen tussen de verschillende sporten. In het atletiek konden vrouwen reeds vanaf de jaren veertig aansluiten bij de Koninklijke Belgische Atletiekbond. Toegang tot deze federatie vormde echter geen garantie voor een vlotte sportdeelname, wegens de sterke regionale verschillen in de bereidheid van clubs om vrouwen toe te laten. De omvang van de gevestigde mannenclub speelde hierbij een grote rol. In het voetbal verliep de institutionalisering in de omgekeerde volgorde: hier ging de vorming van vrouwenploegen de toelating tot de Belgische Voetbalbond vooraf. Marie-Jeanne Wesemael sprak van een 'rage' op het einde van de jaren zestig: 'Op een gegeven moment rezen die uit de grond die ploegen, hoe dat ineens gekomen is weet ik niet. Maar weliswaar caféploegen hé, en god ja, we gaan eens vrouwen laten voetballen.' (Marie-Jeanne Wesemael, persoonlijk interview, 24 februari 2011) In deze ploegen stond het sociale aspect voorop, maar voor gepassioneerde jonge voetbalsters vormden ze wel een opstap naar competitief voetbal. Ook de eerste generatie wielrensters moest

het tot 1959 stellen zonder de erkenning van de Belgische Wielrijdersbond. Daarnaast konden wielrensters Victoire Van Nuffel en Louisa Smits in de eerste jaren niet terecht bij lokale wielclubs: ‘In Hombeek was een grote wielclub, en die lachten me altijd uit dat [vrouwenwielrennen] nooit ging bestaan, nooit ging bestaan!’ (Victoire Van Nuffel, persoonlijk interview, 7 december 2010)

Voetbal leek op het eerste zicht dus toegankelijker voor vrouwen, vermits sommige damesploegen werden opgericht op het initiatief van mannen. Deze steun kwam echter voort uit de verkeerde beweegredenen: ‘De mannen vonden dat leuk, ja de vrouwen gaan eens voetballen. We zullen eens een ploeg oprichten dan kunnen we eens lachen, want ze kennen dat niet en ze lopen allemaal tegelijk naar de bal.’ (Marie-Jeanne Wesemael, persoonlijk interview, 24 februari 2011) De steun van mannen voor vrouwenvoetbal komt dus voort uit dezelfde logica die de terughoudendheid van atletiekclubs verklaart, namelijk het idee dat deze sporten niet voor vrouwen weggelegd zijn. Een andere manier om vrouwen geen bedreiging te laten vormen voor de ‘echte’ mannensport bestond er in hen te laten deelnemen volgens een aangepast model. Zo werden na de officiële toelating in elk van de drie sporten aparte wedstrijdregels uitgevaardigd door de overkoepelende sportfederaties (Tolleneer, 2006, p. 56). Het belangrijkste verschil betrof de afstanden die vrouwen mochten lopen of fietsen. In het voetbal werd dit bereikt door de afmetingen van het veld en de tijdsduur van de wedstrijden aan te passen. Niet elke verteller ervoer dit aangepaste model echter als even problematisch. Atlete Dorette Van De Broek vertelde dat ze tevreden was met de kortere proeven voor vrouwen, ze vond spurten toch het ‘plezantste’ (Dorette Van De Broek, persoonlijk interview, 3 maart 2011). Daartegenover staan enkele vertellers die dit

aangepaste model als erg onrechtvaardig ervoeren. Victoire Van Nuffel merkte namelijk op dat op deze manier de vooroordelen over vrouwen als biologisch inferieur aan mannen bevestigd werden:

‘Ik heb nog geweten dat de beroepsrenners, zelfs de beroepsrenners tegen ons zeiden: jullie fietsen niet rap. Maar wij konden niet rap fietsen! Want ze lieten ons voor spektakel rond de kerktoeren rijden. Maar dan kan je geen snelheid ontwikkelen hé.’ (Victoire Van Nuffel, persoonlijk interview, 7 december 2010)

In de literatuur wordt een biologisch discours aangehaald als de belangrijkste motivatie voor het instellen van een aangepast model voor vrouwen in de sport. Enerzijds hadden men het idee dat vrouwen in hun sportbeoefening gehinderd zouden worden door hun biologische beperkingen, anderzijds wilde men vrouwen beschermen tegen de gevaren van te intensieve sportbeoefening. Een veel voorkomende vrees was dat het vrouwelijke voortplantingsvermogen aangetast zou worden (Cahn, 1993, p. 345). Met het oog op deze laatste bekommernis werden naast de wedstrijden ook de trainingen aangepast voor vrouwen. Vooral atletes uit de eerste generatie herinnerden zich dat het afgeraden werd dat vrouwen zo intensief zouden trainen als mannen. Atletes uit de tweede generatie en vrouwen uit de andere sporten merkten hier veel minder van. Toch was het ook voor de eerste generatie vrouwen in deze ‘mannensporten’ niet makkelijk zich ten volle toe te leggen op hun sportbeoefening. Zo liet in de beginjaren de infrastructuur vaak te wensen over. Marie-Jeanne Wesemael herinnerde zich dat ze zich ooit eens hadden moeten omkleden in een ‘veredelde varkensstal’ (Marie-Jeanne Wesemael, persoonlijk interview, 24 februari 2011). In dat opzicht was aanslui-

ten bij een gevestigde mannenclub een groot voordeel. Voetbalster Chris Leemans:

‘We waren aangesloten bij de mannen van Merchtem, dus wij konden ook alles gebruiken van die mannen hé. Alleen onze uitrusting moesten we zelf betalen, maar we mochten wel de ballen gebruiken, de terreinen, de kleedkamers, dat was allemaal gratis. En dat waren topvelden, dat was zalig hé.’ (Chris Leemans, persoonlijk interview, 29 maart 2011)

Kwajongens en ‘poppemiekies’

Om de sportbeleving van de vertellers beter te begrijpen, is het tevens van belang hun persoonlijke achtergrond mee in rekening te brengen. Centraal hierin staat hun relatie met de familiale en bredere sociale omgeving, vermits sociale interactie ervoor zorgt dat vrouwen bepaalde culturele verwachtingen in meer of mindere mate gaan internaliseren (Risman, 2004, p. 438). Ook hier onderscheiden we verschillen tussen de sportvrouwen in relatie tot de diverse vertogen die bijdragen tot de constructie van het ‘zelf’. Eerst en vooral overtuigt primaire socialisatie meisjes dat ze zwakker zijn dan jongens, wat leidt tot een zelfbeeld van zwakheid én tot een zwakker lichaam (Tolleneer, 2006, p. 54). Indien de vertellers een dergelijke beperkende gendersocialisatie ervoeren, zou dit hun sportbeoefening dus ernstig gehinderd hebben. Ik stelde echter vast dat de meeste sportvrouwen niet vonden dat ze tijdens hun jeugd typisch vrouwelijk gedrag moesten vertonen. Integendeel, velen omschreven zich als ‘kwa-jongen’.

Meningen over het correct gedrag van meisjes konden dus sterk verschillen van familie tot familie, en vaak was er plaats voor een actieve ‘tomboy’ met een passie voor sport (Cahn, 1994a, p. 231). Enkel Marie-Jean-

ne Wesemael zag grote verschillen in de opvoeding van jongens en meisjes: ‘Dat was niet voor meisjes of dat is voor jongens, dat werd veel gezegd. Een heel schizofrene toestand eigenlijk.’ (Marie-Jeanne Wesemael, persoonlijk interview, 24 februari 2011) De steun van familieleden was van groot belang. De meeste vertellers kregen als kind geen kritiek op hun liefde voor sport, en werden net aangemoedigd door hun sportief gezinde familie en buurt. Ik ga echter akkoord met de stelling van Risman dat ook ‘selves and personalities matter’ (Risman, 2004, p. 440). Zo vertelde Chris Leemans dat, hoewel alle kinderen op straat speelden, om mee te mogen voetballen ‘je je wel moest kunnen verzetten tegen die jongens, want dat waren wel echte macho’s’ (Chris Leemans, persoonlijk interview, 29 maart 2011). Ook de enkele sportvrouwen die weinig steun kregen van hun ouders of omgeving legden zich daar niet zomaar bij neer.

Hoewel de vertellers beschreven hoe hun directe omgeving ook tijdens hun sportieve carrière minder tegenstrijdige definities van sport en vrouwelijkheid bleef hanteren, leefde er in de bredere omgeving van de sportvrouwen wel het idee dat bepaalde sporten voorbehouden waren voor mannen. WIELRENSTERS herinnerden zich dat mensen soms vreemd opkeken als ze hen zagen voorbijkomen tijdens de training. De opmerking ‘Mannen kom eens zien, *een wijf op een koersvelo!*’ was Louisa Smits steeds bijgebleven (Louisa Smits, persoonlijk interview, 17 maart 2011). Net als bij de sportorganisaties werd ook door de bredere omgeving het idee dat vrouwen niet in mannensporten thuishoorden, verbonden met het stereotype van de vrouw als biologisch inferieur aan de man. Aan deze biologische verschillen werd ook vaak een sociale betekenis gegeven (Messner, 2007, p. 32). Het was met andere woorden niet gepast dat vrouwen aan atletiek, wielrennen of voetbal deden: ‘Ja, dat was waarschijnlijk een

Atlete Dorette Van De Broek ontving in 1958 de Feminaprijs uit handen van minister Meyers. Een belangrijke erkenning na de initiële onderwaardering in haar dorp. – Privécollectie Dorette Van De Broek

beetje vulgair in hun ogen. Niet fatsoenlijk. In de jaren zestig zeiden ze dat dat onzedig was, een vrouw op een koersfiets.’ (Christiane Goeminne, persoonlijk interview, 11 april 2011)

In hoeverre aanvaardden de vertellers zelf echter de vertogen die het onderscheid tussen mannen en vrouwen in de sport dienden te legitimeren? Het valt op dat sociale argumenten op meer weerstand botsten dan vertogen over de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. Zelfs sportvrouwen die zich als feministe omschreven, waren van mening dat vrouwen nooit de prestaties van mannen kunnen evenaren. Het was echter niet zo dat ze hierbij simpelweg de dominante vertogen reproduceerden, allen hadden ervaring met rechtstreekse krachtmetingen met hun mannelijke tegenhangers. Dit had tot gevolg dat enkele sportvrouwen hun uitspraak ook meteen nuanceerden: ‘Ja, ik kon toch veel mannen voorbij rijden. Maar als het *goei* waren, moet je het onderspit delven.’ (Victoire Van Nuffel, persoonlijk interview, 7 december 2010) Wat de sociale vertogen betreft, kunnen we echter ook verschillen

tussen de vertellers onderscheiden. Sommige sportvrouwen verbonden de vijandigheid tegenover vrouwen in de sport met de bredere genderongelijkheid in de maatschappij, anderen merkten dan weer op dat er niet gesproken werd over dingen als ongelijkheid tussen man en vrouw, en je je er dus ook geen vragen bij stelde. Erg interessant in dit opzicht is de getuigenis van voetbalster Lutgart Dierckx, die door een tijdje in de Verenigde Staten gespeeld te hebben, zich erg bewust werd van hoe een sport in verschillende culturen als geschikt voor mannen of vrouwen geconstrueerd werd. In de Verenigde Staten wordt het Europese ‘soccer’ immers als een afgezwakte vorm beschouwd van het ruwere ‘American football’:

‘Eigenlijk is dat geen mannensport, maar hier is dat een mannensport. Want ik ben in Amerika gaan voetballen en daar is dat echt een vrouwensport. In hun hoofd is [voetbal] voor watjes, en een man moet macho zijn. Daarom komen er daar meer mensen naar het vrouwenvoetbal dan naar het mannen-

voetbal.' (Lutgart Dierckx, persoonlijk interview, 14 april 2011)

Een ander vertoog dat gebruikt werd om vrouwen weg te houden uit mannensporten betreft de 'mannelijkheid' van sportvrouwen (Tolleneer, 2006, p. 56). Het stereotype van de mannelijke atlete komt enerzijds voort uit het idee dat atletische bekwaamheid mannelijk in karakter is (Cahn, 1994a, p. 81), anderzijds worden vrouwen die actief en onafhankelijk zijn door de maatschappij als 'niet vrouwelijk' beschouwd (Del Rey, 1978, p. 8). Enkele sportvrouwen uit de tweede generatie bevestigden dat sommige vrouwen in het voetbal en het wielrennen er in vergelijking met de stereotype vrouwelijkheid 'mannelijker' uitzagen. Het merendeel van de vertellers kon echter geen eenduidig antwoord formuleren op de vraag of de 'mannelijke' eigenschappen in sport contrasteerden met hun vrouwelijkheid, en gaf aan daar nog nooit over nagedacht te hebben. Uit de reflexieve dialoog die volgde, bleek dat de term 'vrouwelijkheid' uiteenlopende betekenissen kon hebben. Sommige sportvrouwen zetten zich af tegen de patriarchale notie van vrouwelijkheid die vrouwen beperkt in hun mogelijkheden, en hanteerden een andere definitie. Christine Mennesson stelt dat sportvrouwen, door de onderhandeling tussen de mannelijke eigenschappen in de sport en hun vrouw-zijn, zich zowel wilden onderscheiden van mannen als van bepaalde vrouwelijke stereotypen en op deze manier de grens tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid trachtten te herdefiniëren (Mennesson, 2005, p. 129 en 139). Zo vond Victoire Van Nuffel dat wielrensters geen mannelijk uiterlijk hadden, maar 'ik was nu ook niet echt vrouwelijk. Maar ik wil ook geen man zijn.' (Victoire Van Nuffel, persoonlijk interview, 7 december 2010) Andere vertellers voelden zich dan weer wel thuis in de meer stereotype vorm van vrouwelijkheid,

maar ook zij vonden echter niet dat dit hun sportbeoefening belemmerde:

'Ik deed dat voor mijn eigen sowieso, ik deed in de zomer met goed weer nooit een lange broek aan als ik ging wielrennen, ik had altijd een rokje of een kleedje aan. Ik voelde mij altijd vrouwelijk, dus ik vond niet dat ik er mannelijk moest uitzien.' (Linda Rombouts, persoonlijk interview, 21 maart 2011)

Voor de bredere omgeving verschoven de grenzen van vrouwelijkheid echter nauwelijks. Cahn stelde vast dat sportorganisaties kledingvoorschriften oplegden aan hun vrouwelijke atleten om aan de buitenwereld te bewijzen dat sportvrouwen ook mooi en vrouwelijk konden zijn (Cahn, 1994a, p. 139). Zo verwachtte de Wielrijdersbond dat de aangesloten wielrensters zich vrouwelijk kleedden op officiële aangelegenheden:

'Als we in die tijd naar de Belgische Wielrijdersbond achter een medaille moesten gaan, moesten we als vrouw gekleed zijn. Bij mijn oudste zuster ging ik een paar schoenen halen, en van de ander een rok. En dan kwam je op den bond en dan stond de ene met de andere te lachen hé!' (Christiane Goeminne, persoonlijk interview, 11 april 2011)

Tijdens het sporten zelf werd echter niet verwacht dat de sportvrouwen zich als vrouw zouden (ver)kleden. De belangrijkste reden daarvoor was vooral praktisch: de sportkledij voor vrouwen was dezelfde als die voor mannen, er werd immers niets anders verkocht. Verder leken de sportvrouwen zich in de eerste jaren te moeten conformeren aan de bestaande (mannelijke) kledingnormen in de sport, in plaats van hun vrouwelijkheid te tonen. Yvette Van Moer herinnerde zich dat ze

erg gelachen hadden toen een meisje uit haar atletiekvereniging naar een wedstrijd kwam met een broche op haar sportkledij gespeld. Zelf zou ze nooit gedurfd hebben om met opzichtige juwelen op de training of op een wedstrijd te verschijnen (Yvette Van Moer, persoonlijk interview, 2 mei 2011).

Tot slot werden volgens Cahn in het conservatieve naoorlogse klimaat vrouwen in ‘mannelijke’ sporten tevens het slachtoffer van het stereotype van de mannelijke lesbische sportvrouw (Cahn, 1993, p. 350-351). Het merendeel van de sportvrouwen vertelde me echter dat ze niet vertrouwd waren met dit stereotype, voornamelijk omdat in de jaren vijftig, zestig en zeventig niet gesproken werd over lesbianisme. De twee vertellers uit de tweede generatie die wel een sterke aanwezigheid van het stereotype van de mannelijke sportvrouw in het voetbal en het wielrennen ervoeren, herinnerden zich echter dat het beeld van de lesbische sportvrouw weldegelijk leefde in de maatschappij. Voetbalster Chris Leemans:

‘Als ik daar in Merchtem startte, dan was er zo een beetje het gerucht van “al die vrouwen zijn lesbisch”. Dat stond eens in de krant, en dan heeft de voorzitter van de damescommissie er zo een paar *poppemietjes* uitgehaald en daarmee een interview gedaan. Zo erg was het wel, op dat moment.’ (Chris Leemans, persoonlijk interview, 29 maart 2011)

Dezelfde culturele matrix die dit pejoratieve beeld produceerde, creëerde voor lesbiennes echter ook mogelijkheden voor zelfbevestiging en de vorming van een collectieve cultuur (Cahn, 1993, p. 344). Hoewel in de atletiek sommige vrouwen werden opgemerkt voor hun meer mannelijke uiterlijk, vertelden de atletes dat ze niets gemerkt hadden van lesbiennes in hun sport. In het voetbal en het

wielrennen was het vaak echter wel onderling geweten. Het is moeilijker te beantwoorden of sport ook gold als ontmoetingsplaats voor lesbiennes, zoals Cahn beschrijft. De vertellers die zich tijdens hun carrière bewust waren van hun seksuele identiteit, vertelden echter dat dit niet de reden was waarom ze aan sport wilden gaan doen. Het contact met andere lesbiennes hielp sommige vertellers wel om hun gevoelens te plaatsen. Christiane Goeminne: ‘Ja, ik wist dat al heel vroeg. Maar ik dacht dat ik alleen was op de wereld. En dan met dat koersen, dan voelde ik mij wel een stuk beter van “oh, ik ben niet alleen”.’ (Christiane Goeminne, persoonlijk interview, 11 april 2011)

Discussie

De verhalen van de sportvrouwen brengen de verschillende manieren aan het licht waarop vrouwen de sociale modellen van vrouwelijkheid in het verleden beleefden en interpreteerden (Gluck & Patai, 1991, p. 82). Waar komen echter de grote verschillen tussen de verschillende geïnterviewde sportvrouwen vandaan? Ik wens te argumenteren dat deze pluraliteit door drie zaken bepaald wordt, namelijk de manier waarop de sportvrouwen het ‘zelf’ construeerden door de jaren heen, welk deel van het ‘zelf’ actief is tijdens het interview, en de manier waarop de onderzoeker de interviews interpreteert. Kijken we ten eerste naar de constructie van het zelf, dan kunnen we stellen dat de levensverhalen van vrouwen getekend worden door de relatie tussen het zelf en de sociale sfeer, en door de collectieve vertogen rond de status van de vrouw in de maatschappij (Gluck & Patai, 1991, p. 78). Deze drie elementen kunnen we verbinden aan de drie niveaus van Risman uit de vorige paragrafen, die door hun interne en onderlinge tegenstrijdigheden de sportvrouwen van de nodige speelruimte voorza-

gen voor de onderhandeling van het zelf. We kunnen dus akkoord gaan met de stelling van Foucault dat disciplinerende praktijken niet iedereen die er aan onderhevig is tot een uniforme massa herleiden (Markula & Pringle, 2006, p. 111).

Zowel binnen het institutionele als het cultureel-interactionele niveau kunnen we een aantal tegenstrijdigheden onderscheiden. Als we kijken naar de vertogen rond gender in de bredere maatschappij zien we dat, hoewel het burgerlijke gezin de maatschappelijke norm was tot in de jaren zestig, het merendeel van de vrouwen al lang niet meer het leven leidde waarin conservatieve ideologen hen wensten te zien (Altena & Van Lente, 2006, p. 327). Een sportvrouw uit de eerste generatie vertelde dat zij, net als zoveel jonge mensen in de jaren zestig, naast een gezin ook een job wilde en zich sportief wilde blijven uitleven. Daarnaast zagen we dat atletes, wanneer zij tijdens hun jeugd geïsoleerd werden van culturele kritiek door hun onmiddellijke omgeving, interpretaties van gepast vrouwelijk gedrag verwierpen als deze in conflict waren met hun eigen opvattingen, en zich ten volle konden uitleven als echte 'kwajongens' (Cahn, 1994a, p. 122). Dit laatste werd ook mogelijk gemaakt door het specifieke karakter van de hegemonische mannelijkheid, vermits dit ideaal voortdurend gecontesteerd wordt door de aanwezigheid van vrouwen en andere ongeschikte modellen van mannelijkheid. Daarnaast bestaat er volgens Connell geen parallelle vorm van 'hegemonische vrouwelijkheid' die andere vrouwelijkheden onderdrukt (Brookes, 2002, p. 131-133). De disciplinerende van sportvrouwen kon dus onmogelijk zo rigide zijn als men zou verwachten, en bijgevolg bezaten zij een aanzienlijke marge om de grens tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid te herdefiniëren. Tot slot vermeldde ik reeds het gematigde biologische discours dat de sportbesturen in

vergelijking met de bredere omgeving hanteerden. Een verklaring daarvoor ligt in het feit dat de notie van de fragiele vrouw vooral van toepassing was op vrouwen uit de hogere middenklasse, en niet op vrouwen die 'volksporten' beoefenden (Cahn, 1994a, p. 27).

Naast de invloed van maatschappelijke vertogen durf ik ook gewicht te geven aan het element 'persoonlijkheid', wat ik definieer als datgene wat bepaalt welke elementen uit de maatschappelijke vertogen iemand kiest om te internaliseren of te verwerpen. Hoe deze onderhandeling precies in zijn werk gaat, is voer voor de psychologie. Wat we wel in de literatuur terugvinden, is dat dit onbewuste proces leidt tot een gefragmenteerd zelf. Meestal vindt er echter wel een fusie plaats tussen de verschillende conflicterende waarden in het zelfbeeld (Leydesdorff, Passerini & Thompson, 2007, p. 10). Het is deze fusie die bepaalt hoe sterk de traditionele vrouwelijkheid geïnternaliseerd wordt, en dus ook hoe problematisch iemand genderongelijkheid ervaart in de sport. Het is ook deze onderhandeling die er voor zorgde dat de aangepaste definitie van vrouwelijkheid die enkele sportvrouwen hanteerden, door hen niet als deviant, maar als de norm werd ervaren. Ongeacht hun invulling van vrouwelijkheid plaatsten de vertellers zich in het midden van een continuüm tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid, om zich op deze manier af te zetten van zowel meer mannelijke als meer vrouwelijke vrouwen.

Ten tweede wordt ook een interview beschouwd als een onderhandeling. Zo is het vertellen van een verhaal enerzijds een betekenisgevend proces tussen de verteller zelf en zijn of haar levenservaringen en anderzijds tussen de verteller en het idee dat deze heeft van de onderzoeker en het publiek dat hij of zij vertegenwoordigt (Gluck & Pat- tai, 1991, p. 62). De perceptie van zichzelf als vrouw wordt dus bepaald door welke sociale

Lutgart Dierckx (derde rechts bovenaan) en haar ploeg Astro Begijnendijk in 1979 na hun overwinning op het Belgische kampioenschap. Het bijhorende artikel kopte “twintigduizend kijkers voor vrouwenfinale”, dit echter enkel omdat ze het voorprogramma vormden van de mannenfinale. – Privécollectie Lutgart Dierckx

identiteit uit het zelf op dat moment actief is. Zo bouwde atlete Dorette Van De Broek haar verhaal op rond het vertoog dat vrouwen in de sport in de jaren vijftig en zestig minder kansen kregen dan mannen. Toen echter haar echtgenoot, tevens een verdienstelijk atleet uit deze periode, bij het interview betrokken werd, werd duidelijk dat ook de institutionele omstandigheden voor mannsport vijftig jaar geleden niet zo gunstig waren als vandaag. Een schijnbaar neutrale vraag naar iemands ervaringen als ‘vrouw’ in de sport kan de verteller dus stimuleren om het element gender uit te filteren en het bredere verhaal uit het oog te verliezen. Dit activeren van een bepaalde sociale identiteit bleek problematischer in verband met vragen rond mannelijkheid en lesbianisme. Bij enkele interviews merkte ik dat de angst om de stereotypen over de mannelijke lesbische

sportvrouw te bevestigen in de weg kwam te staan van de gewenste dialoog. Een van de vertellers deed haar uiterste best mij te overtuigen van de heteroseksualiteit van voetbalsters vroeger en nu. Deze reactie kan wijzen op het bestaan van een intern conflict tussen de liefde voor sport die de sportvrouwen zelf niet als problematisch ervoeren, en de verdenkingen van deviantie waar de vrouwen-sport nog steeds mee wordt geconfronteerd.

Daarnaast bouwt ook de onderzoeker op basis van de verhalen van de vertellers een eigen narratief op. In een poging de verhalen te analyseren aan de hand van een bepaald analytisch kader, durft dit narratief echter wel grondig af te wijken van de oorspronkelijke bedoelingen van de verteller (Gluck & Patai, 1991, p. 64). Daarom wens ik er tot slot op te wijzen dat het belangrijk is om de reflexieve dialoog die tijdens het interview tot stand

Lutgart Dierckx (tweede links vooraan) in actie met de Belgische nationale ploeg tegen Nederland in 1982. – Privécollectie Lutgart Dierckx

kwam ook na het afronden van de interviews op gang te houden. Het interpretatieve conflict tussen verteller en onderzoeker vormt immers net een uniek vertrekpunt om een beter inzicht te verkrijgen in de pluraliteit van de gender- en sportbeleving van vrouwen in het verleden.

Besluit

We kunnen besluiten dat de sportvrouwen uit de jaren vijftig en zestig zich vooral discriminatie vanwege de sportbesturen herinnerden. Van de bredere sociale omgeving ondervonden de vertellers dan weer weinig weerstand, wegens hun geringe aantal en beperkte zichtbaarheid. Tegen het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig leek dit fenomeen zich te keren naarmate meer vrouwen toegelaten werden door

sportorganisaties. Stilaan kregen ook vrouwen toegang tot betere sportinfrastructuur naarmate de sportbesturen hun vooroordelen tegenover de vrouwelijke sportdeelname lieten varen. Tijdens deze tweede golf van atletisch feminisme werd echter het stereotype van de mannelijke lesbische sportvrouw gemeengoed, door de grotere zichtbaarheid van sportvrouwen en het feit dat er vanaf de jaren zeventig meer gesproken werd over seksualiteit. Op het eerste zicht leek de sportwereld voor vrouwen een uitweg te kunnen bieden uit de strikte definitie van vrouwelijkheid, vermits lokale sportbesturen niet eisten dat atletes zich 'vrouwelijk' zouden gedragen. Hier dient echter aan toegevoegd te worden dat de meeste sportvrouwen ook in hun dagelijkse leven niet ondervonden dat ze aan een bepaalde definitie van vrouwelijkheid moesten voldoen.

Naast deze algemene trends kunnen we echter ook grote verschillen onderscheiden in de gender- en sportbeleving van de geïnterviewde sportvrouwen. Een eerste verklaring voor deze pluraliteit ligt in de manier waarop hun onderhandelde zelf tot stand kwam door de jaren heen. In tegenstelling tot de bredere sociale omgeving hanteerde hun directe omgeving tijdens hun jeugd en hun sportcarrière minder tegenstrijdige definities van sport en vrouwelijkheid. Daarnaast bepaalde ook het element ‘persoonlijkheid’ welke vertogen de geïnterviewde sportvrouwen internaliserden. De fusie tussen conflicterende waarden in het zelfbeeld bepaalde dus in welke mate de vertellers de genderongelijkheid in de sport als problematisch ervoeren, en in hoeverre de vertellers ervoor kozen de grens tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid te herdefiniëren. Als tweede verklaring kunnen we wijzen op het specifieke karakter van mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode. Elke sportvrouw had een eigen idee van het publiek dat ik als onderzoeker vertegenwoordigde, en dit bepaalde welk deel van het zelf tijdens het interview werd geactiveerd. De confrontatie met het analytisch kader van de onderzoeker creëerde echter de mogelijkheid tot een reflexieve dialoog, waardoor tijdens het interview ook andere sociale identiteiten van de vertellers konden worden besproken. Mondelinge geschiedenis vormt dus een grote meerwaarde om door te dringen tot het niveau van de beleving, een domein waar andere bronnen vaak geen toegang tot verlenen.

Literatuur

- Altena, B & Van Lente, D (2006). *Vrijheid en rede. Geschiedenis van westerse samenlevingen 1750-1989*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Brookes, R. (2002). *Representing sport*. Londen: Arnold.

- Cahn, S.K. (1993). From the ‘muscle moll’ to the ‘butch ballplayer’: mannishness, lesbianism and homophobia in U.S. women’s sport. *Feminist Studies*, 19/2, 343-368.
- Cahn, S.K. (1994a). *Coming on strong. Gender and sexuality in twentieth-century women’s sport*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Cahn, S.K. (1994b). Sports talk: oral history and its uses, problems and possibilities for sport history. *The Journal of American History*, 81/2, 594-609.
- Del Rey, P. (1978). Apologetics and androgyny: the past and the future. *Frontiers: a journal of women studies*, 3/1, 8-10.
- De Wever, B. & François, P. (2003). *Gestemd verleden. Mondelinge geschiedenis als praktijk*. Schaarbeek: Vlaams Centrum voor Volkscultuur.
- Gluck, S.B. & Patai, D. (1991). *Women’s words: the feminist practice of oral history*. New York: Routledge.
- Leydesdorff, S., Passerini, L. & Thompson, P. (2007). *Gender & memory*. New Brunswick: Transaction.
- Markula, P. & Pringle, R. (2006). *Foucault, sport and exercise: power, knowledge and transforming the self*. New York: Routledge.
- Mennesson, C. (2005). *Être une femme dans le monde des hommes: socialisation sportive et construction du genre*. Parijs: L’Harmattan.
- Messner, M. (2007). *Out of play. Critical essays on gender and sport*. Albany New York: State University of New York Press.
- Mosse, G. (1998). *The image of man: the creation of modern masculinity*. New York: Oxford University Press.
- Risman, B. (2004). Gender as a social structure: theory wrestling with activism. *Gender and Society*, 18/4, 429-450.
- Tolleneer, J. (2006). Gender en sport in historisch perspectief. *Verslagen van het Centrum voor Genderstudies*, 15, 43-63.
- Washington, R. & Karen, D. (2001). Sport and society. *Annual Review of Sociology*, Californië: Annual Reviews, 27, 187-212.